ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ Κ.Δ.Α. ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ
ΕΛΛΑΣ

φιλολογική

ΙΟΥΛΙΟΣ-ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ-ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 2001 ΕΤΟΣ 19 ΤΕΥΧΟΣ 76

ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΑ ΕΝΩΣΗ ΦΙΛΟΛΟΓΩΝ

ΤΡΙΜΗΝΗ ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗΣ ΚΑΙ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΥ ΠΕΦ

ΒΙΒΛΙΟΠΑΡΟΥΣΙΑΣΕΙΣ

ΜΑΡΙΑ ΣΤΑΣΙΝΟΠΟΥΛΟΥ
Χρονολόγιο - Εργοβιογραφία Γιώργου Σεφέρη [1900-1971]
Εκδόσεις «Μεταίχμιο», Αθήνα 2000

Από τις Εκδόσεις «Μεταίχμιο» και στο πλαίσιο (ή στον απόηχο;) του Έτους Σεφέρη, κυκλοφόρησε ένα καλαίσθητο βιβλίο, η εργασία της Μαρίας Στασινοπούλου: *Χρονολόγιο - Εργοβιογραφία Γιώργου Σεφέρη [1900-1971]*. Το εξώφυλλο και ο καλλιτεχνικός σχεδιασμός είναι της Β. Σκούρα, η οποία με ευαισθησία και πρωτοποριακή εικαστική άποψη ενσωματώνει με τρόπο πρωτότυπο στο λεκτικό corpus του βιβλίου ένα ενδιαφέρον φωτογραφικό υλικό: σπάνιες φωτογραφίες που παρακολουθούν σημαντικές στιγμές της ιδιωτικής και δημόσιας ζωής του Σεφέρη, από τα παιδικά χρόνια ως το θάνατό του. Η εντυπωσιακή και πλούσια εικονογράφηση δίνει πλεονέκτημα στο βιβλίο, το οποίο αποκτά επιπλέον διάσταση λευκώματος. Επιτάσσεται πλήρης εργογραφία και επιλεκτική βιβλιογραφία.

Από γραμματολογικής απόψεως, υπάρχει σαφής διαφορά μεταξύ χρονολογίου και βιογραφίας. Στην αφηγηματικότητα μιας βιογραφίας το χρονολόγιο αντιπαραθέτει γεγονότα κατά χρονολογική σειρά, με ρεαλισμό αλλά με τρόπο απλό και κάπως ξηρό. Τούτο σημαίνει ότι στη βιογραφία έχουμε ελεύθερη αφήγηση, που μπορεί να είναι ενδιαφέρουσα και ελκυστική (κυρίως στην περίπτωση της μυθιστορηματικής βιογραφίας), ενώ, από την άλλη, το χρονολόγιο κερδίζει σε αντικειμενικότητα. Υπάρχει, όμως, και μια άλλη διαφορά - πλεονέκτημα για τους ανήσυχους αναγνώστες: ενώ στη βιογραφία αναπτύσσεται η οπτική του βιογράφου για το βιογραφούμενο, στο χρονολόγιο εκείνος που καλείται να συνθέσει την προσωπικότητα του βιογραφουμένου είναι ο ίδιος ο αναγνώστης.

Το εν λόγω βιβλίο αποτελεί ανάπτυγμα του κειμένου: *Χρονολόγιο Γιώργου Σεφέρη* της ίδιας συγγραφέως, που δημοσιεύτηκε το 1986 στο περιοδικό *Διαβάζω*, σε αφιερωματικό τεύχος για τα 15 χρόνια από το θάνατο του ποιητή. Η Στασινοπούλου αποκαλύπτει ευθέως το υπόστρωμα της εργασίας της: *Σχεδίασμα Χρονολογίας Γιώργου Σεφέρη (1873-1962)* του Γ.Π. Σαββίδη, *Χρονολογία Γιώργου Σεφέρη* των Π.Α. Ζάννα και Κ. Σκαλιόρα, για τα χρόνια 1963-1971, *Βιβλιογραφία Γιώργου Σεφέρη* του Γ.Κ. Κατσίμπαλη, *Εργογραφία Σεφέρη (1931-1979)* του Δ. Δασκαλόπουλου, καθώς και η ανέκδοτη *Βιβλιογραφία Σεφέρη (1922-2000)* του ίδιου μελετητή.

Η μετάλλαξη του κειμένου του *Διαβάζω* στη σημερινή του μορφή, όπως η ίδια η συγγραφέας σημειώνει, προέκυψε από την επιθυμία να τυπωθεί εκείνη η εργασία σε βιβλίο και να γίνει το *Χρονολόγιο* «περισσότερο αναγνώσιμο και λιγότερο στεγνό». Εν τοιαύτη περιπτώσει θα έπρεπε να αντιμετωπιστούν δύο προβλήματα: 1) Η επιλογή των πηγών από τις οποίες θα αντλούσε - και μάλιστα από μια πλούσια σεφερική εργογραφία και βιβλιογραφία - ώστε να αρδευτεί η ξηρότητα της πρώτης εργασίας. Για την αντιμετώπιση της στεγνής παράθεσης ημερομηνιών, γεγονότων και βιογραφικών στοιχείων, η συγγραφέας με σκοπό τον εμπλουτισμό πρόσθεσε: α. τη φωνή του ίδιου του πρωταγωνιστή - ποιητή: παραθέματα, σύντομα ή εκτενέστερα, από τα ημερολόγιά του (τις *Μέρες Α΄-Ζ΄ [1925-1960]* και περιορισμένο υλικό από τις ανέκδοτες *Μέρες Η΄*), την αλληλογραφία του (εκδομένη και ανέκδοτη, όπως ο β΄ τόμος της αλληλογραφίας του με τη Μαρώ και η αλληλογραφία του με το Γ.Κ. Κατσίμπαλη) και τις *Δοκιμές*· β. τη φωνή κάποιων οικείων προσώπων του Σεφέρη που έγραψαν γι' αυτόν, όπως της αδελφής του Ιωάννας Τσάτσου από το βιβλίο της *Ο αδερφός μου Γιώργος Σεφέρης*, της Μαρώς μέσα από ημερολόγιά της, του φίλου του Ν.Χ. Αρώνη από το βιβλίο του *Αναθυμήματα από την εφηβεία του φίλου μου Γιώργου Σεφέρη*· 2) Δυσκολότερο ίσως πρόβλημα, η τιθάσευση του μεγάλου σε όγκο υλικού των πηγών: δηλαδή, τι ακριβώς θα αντλούσε η συγγραφέας από έναν ωκεανό στοιχείων και κειμένων που είχε στη διάθεσή της. Έμπαινε επομένως θέμα επιλογής, ανάμεσα σ' αυτά που θα κέρδιζαν μια θέση στο βιβλίο και, κυρίως, σ' αυτά που θα έμεναν απ' έξω. Με άλλα λόγια, πώς θα γινόταν ένα πολύ προσεκτικό μοντάζ, ώστε, αφού παρακαμφθεί η ανέφικτη πληρότητα, να μην παραλειφθεί το ουσιώδες.

Με την υπέρβαση αυτών των δυσκολιών προέκυψε ένα γοητευτικό αποτέλεσμα. Ο αναγνώστης παρακολουθεί τον ποιητή από την πρώτη ως την τελευταία μέρα της ζωής του, καθώς μπροστά στα μάτια του ξετυλίγονται χρόνο με το χρόνο σημαντικές ιστορικές και προσωπικές συγκυρίες. Στο βάθος του βιβλίου και ανεπαισθήτως η

τοιχογραφία της εποχής: η Ελλάδα και τα μεγάλα ιστορικά γεγονότα, εθνικά και διεθνή, που σημάδεψαν τον 20ο αιώνα, και τα οποία βίωσε ο Σεφέρης: δύο παγκόσμιοι πόλεμοι, Μικρασιατική καταστροφή, οι δικτατορίες του Μεταξά και των Συνταγματαρχών, το Κυπριακό. Και σε πρώτο πλάνο ο ίδιος ο ποιητής, καθώς αναπλάθονται σε πολλαπλά στρώματα - πάντοτε διαπλεκόμενα - τα συμβάντα της προσωπικής, της πολιτικής και της καλλιτεχνικής του πλεύσης, εντός και εκτός Ελλάδας.

Ο ιδιωτικός βίος του ποιητή, ο άνθρωπος Σεφέρης και ο χαρακτήρας του καθώς και ο τρόπος που αντιδρά σε ερεθίσματα ιδιωτικού ενδιαφέροντος προέχουν στο βιβλίο. Εδώ, λοιπόν, καταγράφονται: οι καταβολές του και τα μέρη στα οποία έζησε ή μετακινήθηκε: από τη Σμύρνη και τη Σκάλα, «*όπου βλάστησαν τα παιδικά του χρόνια*», στην Αθήνα, στο Παρίσι και το Λονδίνο των σπουδών του (και όχι μόνο), στην Κορυτσά, την Αίγυπτο, τη Νότια Αφρική, την Άγκυρα, τη Βηρυτό· τα σπίτια στα οποία έμεινε, οι φίλοι και οι έρωτές του: κυρίως με τη Γαλλίδα Jacqueline Pouillolon, τον πρώτο μεγάλο του έρωτα, το *ρόδο της μοίρας*, από την οποία γεννήθηκε ο *Ερωτικός Λόγος*, και με τη Μαρίκα Ζάννου-Λόντου, την «*κυρία με την ωραία έξυπνη πλάτη*», τη γνωστή Μαρώ, την οποία παντρεύτηκε το 1941· οι περιηγήσεις και οι ταξιδιωτικές του διαδρομές στην Ελλάδα και το εξωτερικό, οι τόποι και οι άνθρωποι που γνώρισε και είδε (*πολλῶν ἀνθρώπων ἴδεν ἄστεα καὶ νόον ἔγνω*, για να θυμηθούμε τον ομηρικό Οδυσσέα). Σε κάποια από αυτά τα μέρη εμπνεύστηκε ποιήματά του. Αναφέρω ενδεικτικά το «Βασιλιά της Ασίνης» από την επίσκεψή του το 1938 στην ομώνυμη αργολική περιοχή και μια σειρά ποιημάτων από το τριπλό ταξίδι στην Κύπρο (1953-1955).

Ο πολιτικός βίος του παρουσιάζεται αδρομερώς. Εδώ παρακολουθούμε τη διπλωματική του σταδιοδρομία χωρίς ιδιαίτερη εμμονή, από τότε που ξεκίνησε ως Ακόλουθος του Υπουργείου Εξωτερικών (1926) μέχρι που συνταξιοδοτήθηκε με το βαθμό του Πρέσβη (1964), τις συνεχείς εκ των επαγγελματικών καθηκόντων διηπειρωτικές μετακινήσεις του και, κατεξοχήν, τη συμμετοχή και την προσφορά του στις κρίσιμες και καθοριστικές διαδικασίες που δρομολογήθηκαν στα τέλη της δεκαετίας του '50 για την Κύπρο. Επίσης, τις αντιδράσεις του στα πολιτικά γεγονότα της εποχής και σε ερεθίσματα δημοσίου ενδιαφέροντος: Ελληνισμός («*Η Ελλάδα γίνεται δευτερεύουσα υπόθεση, όταν συλλογίζεται κανείς τον Ελληνισμό*»), δικτατορία Μεταξά («*Πέθανε ο Μεταξάς... και μας άφησε την κοπριά του*»), Δεκεμβριανά («*Μαύρη μέρα. Από την αυγή ο αλληλοσπαραγμός*»), απριλιανή δικτατορία («*Προκόβουμε καταπληκτικά*»), στην οποία αντιτάχθηκε και με την απόφασή του, όσο ίσχυε η λογοκρισία, να μην ξανατυπώσει στην Ελλάδα και με τη γνωστή δήλωσή του το 1969.

Τέλος, δεσπόζει ό,τι συγκροτεί την πνευματική και καλλιτεχνική του οντότητα: οι ανησυχίες, οι αναζητήσεις και οι απόψεις του για την τέχνη και ο αγώνας για την κατάκτηση της προσωπικής του γλώσσας· τα διαβάσματά του και ο τρόπος που γνωρίζει και κρίνει σημαντικές προσωπικότητες του αιώνα του σε εθνικό και διεθνές επίπεδο (Σικελιανό, Θεοτοκά, Κ.Θ. Δημαρά, Gide, H. Miller, L. Durell, Eliot, Τσαρούχη, Eluard, E.M. Forster, D. Thomas, Bergman, Pound)· η ανακάλυψη – και αποκάλυψη – του Μακρυγιάννη («*ο Μακρυγιάννης στάθηκε ο πιο ταπεινός αλλά και ο πιο σταθερός διδάσκαλός μου*») και του Θεόφιλου· η ακατάπαυστη και «βασανιστική» ποιητική δραστηριότητα, η δημιουργική του πορεία στην Ελλάδα και το εξωτερικό: οι δημοσιεύσεις και εκδόσεις των έργων του – ποιητικών και πεζών, πρωτότυπων και μεταφρασμένων – που τον αναδεικνύουν βασικό εισηγητή του μοντερνισμού στην Ελλάδα· τα περιοδικά στα οποία δημοσίευσε και κυρίως η σχέση του με τα *Νέα Γράμματα*, την *Αγγλοελληνική Επιθεώρηση* και τις *Εποχές*· η αγάπη του για την τυπογραφία· οι βραβεύσεις του, από το Έπαθλο Παλαμά (1947) μέχρι το Βραβείο Nobel (1963)· οι διαλέξεις του και τα κείμενα που απηχούν τη βιοθεωρία και κοσμοαντίληψή του· η διαπάλη ανάμεσα στη δουλειά του και την ποίηση: «*Φρίκη· πάντα οι δυο αφεντάδες. Απ' εδώ όλες μου οι αντιφάσεις. Δε θέλω να γίνω μήτε δικηγόρος, μήτε δημοσιογράφος, μήτε μποέμ. Η μόνη κλίση που έχω είναι να θέλω να φτιάξω ποιήματα, υπομονετικά, πεισματάρικα, δουλεύοντας μήνες και χρόνους, σαν Κινέζος ή μανιακός χειροτέχνης. Η εξωτερική υποτέλεια θα με πληγώνει σ' όλη μου τη ζωή· θα με κρατά εντειχισμένο. Κι όμως η παραμικρή σταγόνα ζωής φέρνει μια τέτοια διαστολή στην ψυχή μου*».

Η Στασινοπούλου, φιλόλογος με γερό οπλισμό στον τομέα της μελέτης και της κριτικής της νεοελληνικής λογοτεχνίας, αξιοποιώντας το υλικό που συγκέντρωσε και επιμελήθηκε και συναρμολογώντας με γνώση και μεράκι τα παραθέματα που επέλεξε, δούλεψε βασανιστικά, έξυπνα και επίμονα και, παρά τις δυσκολίες, πέτυχε το σκοπό της: να δώσει, με αρωγό στην προσπάθειά της τη βαθιά κατοχή του σεφερικού λόγου, ένα ολοκληρωμένο οδοιπορικό, μια ευκρινή εικόνα της προσωπικότητας του Σεφέρη μέσα από το βίο και το έργο του. Όπως αντιλαμβανόμαστε, η συγγραφέας αποκαλύπτει με εγκάρσια τομή στρώμα - στρώμα τα επίπεδα της οντότητας του ποιητή. Μέσω των αποσπασμάτων που παρατίθενται από τα γραπτά του, μονίμως παρών ο δημιουργός είναι σαν να μιλάει ο ίδιος, σαν να ξεδιπλώνεται μπροστά μας η αυτοβιογραφία του. Ο Σεφέρης ανα-

δεικνύεται από τα γραπτά του – τα οποία δείχνουν να γράφτηκαν ακριβώς για να ακουστούν. Επιπλέον, ο ποιητής φωτίζεται μέσω των άλλων και από άλλες οπτικές γωνίες. Έτσι, η συγγραφέας είναι σαν να κάνει σχεδίασμα μυθιστορήματος με ευθύγραμμη αφήγηση - παράθεση γεγονότων και μάλιστα με πολλαπλούς αφηγητές: αφηγητή παντογνώστη την ίδια, πρωτοπρόσωπο αφηγητή το Σεφέρη – το εγώ του ποιητή είναι πάντα στο κέντρο –, άλλους αφηγητές από τη σκοπιά τους: Μαρώ, Ιωάννα Τσάτσου κ.λπ. Συνεπώς, το βιβλίο ξεπερνά τα όρια ενός απλού χρονολογίου και αποτελεί ασφαλώς θεμέλιο μυθιστορηματικής βιογραφίας. Ανάλογη δουλειά είχε κάνει ο Μ. Πιερής στο βιβλίο του *Ο χώρος και τα χρόνια του Τάκη Σινόπουλου*.

Τα παραθέματα που επέλεξε η συγγραφέας έχουν τον πρώτο λόγο στο βιβλίο. Η ίδια φαίνεται απλώς ότι «κατασκευάζει» τους συνδετικούς αρμούς. Σχετικά με τη συγκεκριμένη επιλογή, παρότι η προσωπική αίσθηση μπορεί αναπόφευκτα να καθορίσει τα πράγματα, η εντύπωση που μένει είναι ότι η Στασινοπούλου πέτυχε σωστές ισορροπίες. Η μεγαλύτερη επιτυχία στην εργασία της είναι ακριβώς η εύστοχη επιλογή του καίριου κάθε φορά παραθέματος, με πρόθεση να φωτίσει απ' όσο το δυνατόν περισσότερες πλευρές τον ποιητή και μάλιστα με τη μεγαλύτερη δυνατή αντικειμενικότητα: απέχοντας και αποφεύγοντας τόσο τις αξιολογικές κρίσεις όσο και τον επικίνδυνο συναισθηματισμό που γεννά ο μακροχρόνιος συγχρωτισμός με το θέμα. Αποτέλεσμα; Η φυσική και ισόρροπη ανάδειξη του Σεφέρη, χωρίς διατάσεις ή στενώσεις, με πρόσφορο έδαφος για να αντηχεί διαρκώς και διαυγής η φωνή του, και μάλιστα να αναρρέει με τον εντελώς προσωπικό της τόνο.

Κομμάτι - κομμάτι, λοιπόν, αναδύεται και προβάλλεται σε γκρο πλαν ένας Σεφέρης ζωντανός, παλλόμενος, συνειδητοποιημένος, διανοούμενος, με πολλή λογική και εμφανές αίσθημα αλλά λανθάνον συναίσθημα, αντιλυρικός και δραματικός, απλός, ασυμβίβαστος, στοχαστικός, ορμητικός και γοητευτικός αλλά και μονοκόμματος, φύση δημοκρατική, ευαίσθητη κεραία της εποχής, μετριοπαθής και διαλλακτικός, «*περισσότερο άνθρωπος του διαλόγου παρά της γροθιάς*». Ένας άνθρωπος που πάνω κι από την αγάπη βάζει την επικοινωνία: «*Εκείνο που κάνει τις σχέσεις μοναδικές είναι η επικοινωνία. Και όσο βαθύτερη είναι η επικοινωνία, τόσο κάνει τον άνθρωπο γενικότερα ανθρώπινο*»· που αυτοπροσδιορίζεται με τον καλύτερο τρόπο: «*Είμαι ένας άνθρωπος που βρίσκεται πάντα στο σημείο να γίνει άλλος, και δεν το περνά ποτέ αυτό το σημείο. Το ταλάντεμα αυτό είναι ο ρυθμός της ζωής μου, που αισθάνομαι αρκετά καθαρά κάποτε*». Ένας άνθρωπος που είχε την ικανότητα να διυλίζει στο ποιητικό εργαστήρι του γεγονότα, βιώματα, σκέψεις και εντυπώσεις και να αποστάζει στίχους, συνθέτοντας ένα έργο που σημάδεψε τη νεοελληνική λογοτεχνία, που αντέχει στο χρόνο χωρίς αποχρωματισμούς.

Το βιβλίο της Στασινοπούλου έχει προκύψει αναμφισβήτητα από ενδελεχή ερευνητική εργασία με εμπεριστατωμένη σταχυολόγηση και σωστό συντονισμό. Αποτελεί ένα βιβλίο - εισαγωγή στη σεφερική οντότητα, ένα εύχρηστο και ευανάγνωστο εγχειρίδιο, ένα ποιοτικό χρηστικό εργαλείο, που απευθύνεται και μπορεί να βοηθήσει τόσο το νέο όσο και τον επαρκή αναγνώστη να βάλει τάξη στα πράγματα, όταν έρχεται αντιμέτωπος με το Σεφέρη. Εν τέλει: το εν λόγω *Χρονολόγιο* έτσι όπως είναι δομημένο, συγγραφικά και εκδοτικά, παρακολουθώντας και αναπαριστώντας με ενάργεια τα *ίχνη που αφήνει ο ποιητής καθώς διαβαίνει*, δίνει ευκρινώς την αίσθηση ενός βιβλίου - ντοκιμαντέρ. Τη σκηνοθεσία φαίνεται να την έχει κάνει ο ίδιος ο Σεφέρης, ο οποίος συνεπικουρούμενος από δυο - τρεις δικούς του ανθρώπους έγραψε και το σενάριο - το βιβλίο οικοδομείται με τον τρόπο που ο ποιητής έγραψε και θεμελίωσε τη ζωή του. Η καλλιτεχνική επιμέλεια είναι της Β. Σκούρα. Την παραγωγή ανέλαβε βεβαίως ο εκδότης. Και το μοντάζ – και γνωρίζουμε καλά πόσο ένα εύστοχο μοντάζ μπορεί να αναδείξει μια ταινία – το έκανε επιτυχώς η Μαρία Στασινοπούλου.

Στάθης Κουτσούνης